

УДК 1 37 378

Є. В. Вдовиченко

кандидат історичних наук,

доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського державного аграрного університету**СУТНІСТЬ КОРУПЦІЇ, ЇЇ ПРИНЦИПИ І ВЛАСТИВОСТІ (ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ)**

Останнім часом світова спільнота все більше цікавиться проблемою корупції. За останні п'ять років на антикорупційні проекти було витрачено мільярди доларів. Боротьба з корупцією знаходиться на першому місці в політиці таких різних країн, як США, Китай, Німеччина, Мексика та Нігерія. Намагається не відставати в цьому питанні й Україна. Що ж сталося? У сучасному світі так багато корупції, чи вона стала особливо шкідливою? Чому глобальний світ став до неї менш толерантний, ніж доглобальний? Література про корупцію має багато відповідей на ці питання.

Ключовим питанням, яке не має на сьогодні чіткого й однозначного вирішення, є питання щодо визначення поняття корупції. У широковживаний термін «корупція» різними авторами вкладається найрізноманітніший зміст, від зведення корупції до такого злочину, як одержання хабара, до визначення корупції за допомогою загальних формулювань, що не містять конкретних ознак правопорушення (стійкий зв'язок, система взаємовідносин тощо). Не з'ясовано також і те, чи можливо дати універсальне поняття корупції, яке б відповідало вимогам різних галузей науки, що становить корупцію у правовому стосунку тощо. Разом із тим визначення поняття корупції надає можливість визначитися з колом корупційних діянь, а також наповнити конкретним юридичним і філософським змістом зазначений термін.

Будь-яка держава, демократична чи тоталітарна, контролює розподіл матеріальних ресурсів, економічних привілеїв і пільг, визначає розмір податкового тягаря. Розподіл ресурсів здебільшого займаються державні чиновники, котрі мають право діяти на власний розсуд. У приватних осіб і компаній, які намагаються отримати режим найбільшого сприяння, може виникнути бажання купити такий режим. Плата за отримання матеріальної вигоди і є випадком корупції, якщо грошова подяка пропонується державному чиновникові з метою отримання незаконних пільг чи зменшення витрат.

Корупція – симптом того, що в системі державного управління існують серйозні дефекти. Державні інститути, створені для регулювання взаємовідносин між громадянином і державою, замість цього, використовуються для особистого збагачення й надання пільг корумпованим господарюючим суб'єктам. Ціновий механізм, який повинен бути джерелом економічної ефективності, стимулятором економічного зростання, може у формі хабара підірвати легітимність і ефективність державної влади. Корупція як соціальне явище притаманне всім без винятку державам світу, вона – невід'ємний атрибут публічної влади. Вона існувала, існує й буде існувати, поки існує держава та публічна влада, відмінність різних держав у цьому плані полягає не в наявності чи відсутності корупції як такої, а в її масштабах, характері корупційних виявів, впливі корупції на економічні, політичні, правові та інші соціальні процеси [1, с. 51–58].

У сучасній науковій літературі накопичився значний матеріал, сформувався низка концепцій щодо проблеми корупції, визначено й оформлено різноманітні підходи до визначення її сутності, формування та функціонування. Така дослідницька проблема привертає значну увагу вчених, котрі працюють у різноманітних галузях соціо-гуманітарного знання. Ураховуючи це, можна виділити роботи таких авторів, як Є.В. Невмержицький, В.Д. Гвоздецький, П.О. Добродумов, М.І. Мельник, А.Ф. Зелінський, С.В. Омельченко.

На думку багатьох міжнародних та українських експертів, корупція є сьогодні в Україні найважливішою проблемою, більше того, головною загрозою нормального розвитку

суспільства. В умовах тотальної корумпованості всіх галузей влади на всіх рівнях принципово неможливо вирішити жодної соціальної, економічної, політичної проблеми. Негативні наслідки, породжувані цим явищем, не тільки перешкоджають прогресивному, поступальному розвитку суспільства, а й становлять серйозну загрозу інтересам національної безпеки країни. Найбільш проблемною характеристикою цього явища – корупції – стало те, що воно почало сприйматися на повсякденному рівні як суспільна норма, хоча на рівні вербальних висловлювань більшість населення декларативно підтримує думку про небезпечність цього явища.

Наявна амбівалентність у суб'єктивному сприйнятті явища корупції породжує, на нашу думку, проблеми не тільки функціонального характеру, а й структурного: якщо в суспільній свідомості сприйняття корупції як норми («нормального» засобу вирішення проблем) набуде стійкої лояльної орієнтації, це одразу легітимізує відповідні соціальні структури, до речі, тіньові, як результат відповідних соціальних практик. Зароджуючись, наприклад, в економіці, стереотипи тіньової поведінки проникають в інші сфери суспільного життя – політику, сферу державного управління, органи правопорядку, освіту тощо. Отже, корупція здатна до постійної мімікрії та самовідтворення.

Також актуалізація дослідницького інтересу щодо феномена корупції з урахуванням суто соціологічної оптики аналізу передбачає зосередження уваги на соціальних наслідках корупційних виявів, адже вони призводять до істотного розходження між оголошеними й реальними цінностями, що формує на макрорівні соціуму «подвійний стандарт» моралі та поведінки, а на рівні макроструктур – феномен «інституціональної двоїстості». Як наслідок – відбувається девальвація й руйнування цивілізованих соціальних регуляторів поведінки людей: норм моралі, права, релігії, суспільної думки, ті наслідки, які Е. Дюркгейм називав «ціннісною аномією» [2, с. 56]. У загальному вигляді настає такий стан суспільства, у якому помітна частина його членів, знаючи про існування зобов'язуючих їх норм, ставиться до них негативно або байдуже. Корупція дискредитує право як основний інструмент регулювання життя держави й суспільства, державу як основний суспільний інститут. Через це знижується патріотизм громадян і з'являється відчуження від загальних проблем, що призводить до втрати соціальної солідарності, через що індивідуалістичні цілі та бажання збагачення витісняють суспільно значущі цінності. Отже, корупція розглядається в Україні й за її межами як одна з основних перешкод, що гальмує економічний і соціальний розвиток, поширеність цього явища підтверджується даними міжнародної організації «Transparency International», яка ще у 2009 р. оцінила наявність корупції в нашій країні у 2,2 бала з десяти (10 – повна відсутність корупції). Варто зазначити, що з 2006 р., коли рейтинг України був 2,6 бала, вона кожен рік знижується в рейтингу [3]. На нашу країну як на державу з дуже високим ступенем корумпованості вказують у своїх дослідженнях Всесвітній банк і Міжнародний валютний фонд, які визначають корупцію як головний бар'єр до модернізації країни та формування інвестиційної привабливості. Отже, указані обставини актуалізували дослідницький інтерес до феномена корупції загалом і специфіки її вияву в Україні зокрема.

Розпочати варто зі звернення до етимології самого слова «корупція». Дослідники виділяють кілька варіантів походження цього терміна. Одні вважають, що він походить від сполучення латинських слів «correi» (кілька учас-

ників зобов'язальних відносин із приводу одного предмету) і "rumpere" (ламати, пошкоджувати, порушувати, скасовувати). У результаті утворився самостійний термін "corruptere", який передбачає участь у діяльності кількох осіб, метою яких є «гальмування» нормального ходу судового процесу або управління справами суспільства. Іноді цей термін також пов'язують із латинським словом, але вже дещо іншим – "corruptio", яке тлумачиться як «підкуп», продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб. Приблизно таке саме тлумачення цьому поняттю дає С.І. Ожегов. «Корупція, – означає він, – підкуп хабарами, продажність посадових осіб, політичних діячів». Крім підкупу і продажності, енциклопедичні словники тлумачать латинське слово corruptio ще і як псування та розбещування. Останнє, як уже зазначалось, підкреслює глибинний аспект корупції як соціального явища, яке свідчить про розбещення певних посадових осіб державних органів владою й розкладання системи державної влади. Авторитетний юридичний словник Генрі Блека визначає корупцію як «діяння, яке вчиняється з наміром надати деякі переваги, що несумісні з офіційними обов'язками посадової особи і правами інших осіб; діяння посадової особи, яка неправомірно використовує своє становище чи статус для одержання будь-якої переваги для себе або іншої особи в цілях, які суперечать обов'язкам і правам інших осіб». Деякі енциклопедичні видання пояснюють корупцію як процес, пов'язаний із прямим використанням посадовою особою прав (повноважень), наданих їй посадою, з метою особистого збагачення, включаючи в цей процес підкуп чиновників і громадсько-політичних діячів, давання хабарів тощо. Автори вітчизняного юридичного словника-довідника пропонують розглядати корупцію як одну з форм зловживання владою, пов'язану з підкупом посадових осіб [4, с. 308]. Як злочинну діяльність у сфері політики або державного управління, що полягає у використанні посадовими особами наданих їм прав і владних можливостей з метою особистого збагачення, пропонує розглядати корупцію М. Ю. Тихомиров. До найбільш типових виявів корупції він зараховує підкуп чиновників і громадсько-політичних діячів, хабарництво за законне чи незаконне надання благ і переваг, протекціонізм – висування працівників за ознаками родичання, земляцтва, особистої відданості й приятельських стосунків. Як видно з ужитих М.Ю. Тихомировим у запропонованій ним дефініції поняття «корупція» слів «злочинна діяльність», він зараховує до корупції лише кримінально карані діяння. Приблизно такої самої позиції щодо розуміння поняття «корупція» дотримуються значна частина авторів інших юридичних енциклопедичних видань. В окремих посібниках корупція відверто називається конкретним злочином, який полягає в прямому використанні посадовою особою прав, пов'язаних із її посадою, з метою особистого збагачення. Отже, енциклопедичні визначення, які мають характеризуватися чіткістю, точністю, лаконічністю й однозначністю дефініцій, не дають виразного та однозначного уявлення про корупцію з юридичного погляду. Варто зауважити, що більшість енциклопедій і словників радянської доби, які дають тлумачення терміна «корупція», спеціально підкреслюють, що корупція як явище характерне і притаманне для буржуазної держави й суспільства, де має місце експлуатація людини людиною, де державний апарат знаходиться в підпорядкованні монополій, де для цього закладені умови в самій економічній і політичній системах капіталістичного суспільства [5, с. 79].

Щодо наукового розуміння поняття «корупція», то аналіз уживання терміна «корупція» в юридичній літературі засвідчує, що вченими висловлюється надзвичайно широке розмаїття думок щодо розуміння сутності цього явища. При цьому інколи висловлюються не тільки надзвичайно загальні, нечіткі формулювання, а й такі, що виключають один одного. Як справедливо зауважує дослідник О.І. Мізерій, існує багато різних визначень поняття «корупція», але повної ясності й правової точності до цього часу немає. Найчастіше під корупцією пропонують розуміти підкуп і продажність

посадових осіб, що відображається кримінально-правовим поняттям «хабарництво». Але й при цьому існують різні підходи. Одні автори вважають, що корупцією охоплюється будь-яке одержання хабара, інші, так як, наприклад, П.М. Панченко, розглядають корупцію як систему систематично скоюваного організованого хабарництва. Дехто з дослідників стверджує, що хабарництво лише набуло рис такого антисоціального явища, як корупція. Інші автори вважають помилковим зведення корупції до хабарництва. Так, на думку В.С. Лукомського, підкуп посадових осіб (хабарництво) є лише однією зі складових корупції. А.А. Аслаханов визнає хабарництво одним із найбільш поширених і небезпечних видів корупції. При цьому він зазначає, що хабарництво не завжди виступає як вид кримінального караного корумпованої поведінки, оскільки корупція – це насамперед «хвороба» державного чиновницького апарату. У цьому розумінні корупція – це акт правопорушення з боку державних службовців. П.С. Матишевський, характеризуючи хабарництво, вважає, що «воно є складовою корумпованості багатьох ланок державного апарату». Поряд із використанням влади або посадових повноважень корупцією визнається використання авторитету посади та пов'язаних із нею можливостей, але задоволення інтересів третіх осіб шляхом неправомірного використання офіційних повноважень, авторитету влади й інших можливостей, які надає посадовій особі її посада, являє собою корупцію лише тоді, коли такі інтереси є груповими. Отже, за таким підходом задоволення інтересу однієї іншої особи не є корупцією. Такий підхід видається необґрунтованим, оскільки кількість осіб, інтереси яких задовольняються в результаті дій посадової особи, не мають суттєвого значення для визнання їх корупційними. Головне, як зазначалося вище, що при цьому приватним інтересам необґрунтовано надається перевага над інтересами суспільства або держави. Корупція розглядається і як елемент (ознака) або різновид організованої злочинності. На відміну від вищевикладених підходів, прибічникам цієї точки зору корупція не розглядається як самостійне явище, а вона зводиться до структурного елемента, системно утворюючої ознаки або різновиду організованої злочинності. Корупційними виявами можуть визнаватися хабарництво, іншого роду посадові зловживання, але лише в межах організованої злочинності. Визначення поняття корупції обмежуються загальними ознаками й характеризується відсутністю чітких формулювань, які б дали змогу виділити суттєві ознаки цієї правової категорії. Це, наприклад, визначення корупції як акту правопорушення державних службовців або як системи відповідних стосунків між певними посадовими особами та кримінальним середовищем на основі протиправної діяльності цих посадових осіб на шкоду державним і суспільним інтересам тощо. У наведених вище точках зору відображено доктринальне розуміння корупції як правової категорії, воно лише з одного боку характеризує це поняття. Щоб з'ясувати інші підходи до визначення цього поняття, необхідно розглянути розуміння корупції, яке має місце на законодавчому рівні, у документах міжнародно-правового характеру, правоохоронній діяльності, а також у свідомості пересічних громадян. Одним із перших варіантів офіційного розуміння поняття «корупція» з боку вищих органів державної влади України була законодавча пропозиція, яка містилася в Листі Кабінету Міністрів України від 02 квітня 1993 р. № 19-683/4, адресованому Верховній Раді України з приводу виконання п. 2 Постанови Верховної Ради України «Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби із злочинністю» від 23 січня 1993 р., який передбачав необхідність законодавчого визначення зазначеного поняття. Цим Листом пропонувалося передбачити в законі, що корупція – це «суспільне небезпечне діяння, що полягає в корисливому використанні посадовими особами свого службового становища і пов'язаних з ним можливостей для збагачення, протиправного одержання матеріальних чи інших благ і переваг в особистих чи групових інтересах». Отже, корупція

зводилася до конкретного суспільно небезпечного діяння (злочину), а точніше до посадового зловживання, яке 1) мало корисливий характер; 2) було спрямовано на збагачення або протиправне одержання матеріальних чи інших благ і переваг в особистих чи групових інтересах [6, с. 126–130].

Можна довго й завзято «ненавидіти бюрократів-хабарників», але, незалежно від цього, фактом залишається те, що в усіх суспільствах розподіл благ здійснюється людьми, котрі в створенні цих благ участі не беруть. Тому неминує виникати корупція. Чи виходить із цього, що ми повинні перекладати з хворої голови на здорову й переходити від боротьби з корупцією до боротьби з людською природою, якій властива спрага поживи? При тому, що моральний фактор у боротьбі з корупцією неможливо переоцінити й «кадри вирішують все», відповімо на це питання: «Ні». Адже якщо ми скажемо, що боротьба з корупцією безперспективна, поки людина «с що вона є», ми заходимо в глухий кут. Природа людини якщо й міняється, то досить повільно в масштабах століть. А перемагати корупцію потрібно вже зараз. Тому непотрібно виправдовувати її «лихими якостями людини», але видається доцільним виділити різноманітний характер передумов корупції, включаючи об'єктивні умови її виникнення.

Як розподіляти? Кому? Виходячи з яких розрахунків? За якими критеріями? Будь-яке суспільство існує в ситуації обмеженої кількості благ, потреба в яких завжди більша, ніж їх пропозиція. Навіть за таке, здається, безкоштовне, достатнє благо, як сонячне світло, люди платять гроші, купуючи путівки в теплі країни. Коли люди їдуть на курорти, вони платять гроші й за повітря, і за воду. Бажаючих поїхати туди завжди більше, ніж тих, хто може заплатити. Варто тільки увягти себе на місці «розпорядника путівок», щоб зрозуміти, як важко буде вирішити, кому дати путівку, а кому відмовити, навіть якщо ви альтруїст і святий. Хто потребує відпочинку й відновлення здоров'я більшою мірою, а хто може обійтися? Як це визначити? Саме в цю об'єктивну неможливість або крайню ускладненість рішення «кому дати, а кому відмовити» в ситуації, коли «на всіх однаково не вистачить», і вклинюється корупція «Do ut des» («Даю, щоб ти дав»).

Детальна регламентація будь-якого процесу розподілена вкрай доречно, але вона діє тільки у випадку можливості впливати «ззовні» на конкретну структуру за умови порушення нею встановлених правил розподілу. І тут виникає хрестоматійне питання: «Хто буде наглядати за наглядачами?». Адже зовнішня наглядова структура також, у свою чергу, потребує «нагляду за наглядачами».

Без розуміння об'єктивних передумов корупції ми не зможемо мінімізувати корупцію, яку вони породжують. Було б приємно з чистою совістю твердити: «Хто не створив, той і не розподіляє!» Однак це неможливо. На історичному горизонті політична організація суспільства немінуча, тому й наявне відчуження деякої частини суспільних благ на підтримку цієї політичної організації, тобто держави. Отже, стан держави – «розподіляємо те, чого не створювали» – як живильне середовище корупції буде й надалі наявне в держорганах. І з ним доводиться рахуватися, ураховувати й працювати в її контексті.

Аксіому «закон сильний – потреба сильніша» законодавчо не скасувати. Залишається лише констатувати, що тільки той закон буде дієвим, який полегшує отримання того, у чому є потреба. В іншому випадку «потреба» або прикинеться «неіснуючою» й затамує «спрагу помсти закону і законодавцям» у свідомості своїх носіїв, або носії потреби, не маючи можливості її задовольнити, загинуть чи деградують, якщо потреба дійсно нагальна. Звідси важливий загальний підхід законодавців із правильним розумінням ними потреб суспільства.

Ще однією об'єктивною передумовою корупції, що стосується України, можна вважати недосконалу систему державного управління бюджетними витратами. Канали розподілу держвитрат формуються безсистемно й під «конкретні потреби». Контури управління фінансовими потоками ро-

зівані. Дезорганізовані та непрозорі взаємовідносини між міністерствами, відомствами, агентствами, службами, держпідприємствами тощо. Відсутній єдиний, конкретизований і досконало деталізований план державних витрат, що персонально визначає коло посадових осіб, відповідальних за здійснення цих витрат. Указаний безлад природно створює «мутну воду», а отже, і бажаючих половити в ній «велику рибу».

Суб'єктивні передумови корупції пов'язані з особистістю суб'єкта корупційної діяльності. Навіть під страхом смертної кари знаходяться люди, не здатні утриматися від хабарництва. Показовий приклад Китаю, де з 2000 – по 2009 рр. за корупцію розстріляно більше ніж 10 тис. чиновників. Якщо найбільш суворі заходи можуть тільки утримувати лавину корупції, то що ж казати про стан системи, коли корупція не тільки не карається, а й навіть вітається на кшталт «рука руку мие» або «ворон ворону око не виклює». А за відчуття повної безкарності спокуса «взяти» перемагає майже завжди, навіть у найбільш витриманих і не жадібних людей. Особливо в ситуації, коли засоби масової інформації на весь голос твердять: «Ви варті більшого! Ви цього гідні!». Ураховання суб'єктивних передумов корупції дасть змогу поставити фільтри на шляху «патологічних» хабарників у держапарат і спорудити важко прохідні бар'єри для тих, хто хоча й не «хворий на корупцію», але готовий піддатися спокусі.

Незважаючи на очевидність суб'єктивних і об'єктивних корупційної діяльності, не буде зайвим конкретно визначити суб'єктивні і об'єктивні корупційної діяльності:

Суб'єкти такі: 1) хабародавець або особи, котрі його презентують («поштарі», «решали»); 2) хабаротримувач.

Об'єкти такі: 1) сума хабара або грошовий (нематеріальний) хабар; 2) благо, для отримання якого дається сума хабара.

Окремо варто виділити формальне документальне закріплення блага за Хабародавцем. Весь процес, у результаті якого Хабаротримувач отримує суму хабара або нематеріальний хабар, а Хабародавець отримує бажане матеріальне благо, яке формально й документально за ним закріплюється, можна назвати корупційним процесом. Отже, «корупційний процес» можливо розглядати як більш упорядковану в теорії «корупційну діяльність» і використовувати ці вирази як синонімічні [7].

Варто зазначити, що корупція – це не лише певні діяння, а й система негативних поглядів, переконань, настанов, способів мислення, тобто корупція є також психологічним і моральним явищем [8, с. 6]. Вона не існує поза людьми – їхньою поведінкою, діяльністю. З огляду на панівну в нас довгий час марксистську теорію злочинності (прибічників її багато й сьогодні), що апелює до бідності як джерела правопорушень, у тому числі корупційних, усе нібито достатньо зрозуміло: мала заробітна плата в посадових і службових осіб, криза економіки породжують бідність, а остання і є джерелом правопорушень. Як зазначав Ф. Енгельс у своєму монографічному дослідженні стану робітничого класу в Англії, робітник втрачає повагу до власності і здійснює крадіжку через злидні й бідність. Хоча Ф. Енгельс при цьому й засуджує будь-яке правопорушення (злочин) як засіб класової боротьби [9, с. 293–573]. Звичайно, тут доречно було б зауважити, що за життя філософа капіталізм, не маючи системи соціального захисту і справедливості, логічно викликав багато різноманітних суспільних негараздів, конфліктів і глибоких криз, що так чи інакше впливали на стан правопорушень у суспільстві, але понад 100 років, що минули відтоді, відчутно змінили уявлення про капіталізм. Уже виросло сучасне індустріальне суспільство (наприклад, Швеція, Японія, Німеччина, США й інші держави), що має міцну та розгалужену систему соціального захисту. Але справа значно складніша. Переконання, що нібито правопорушення породжуються тільки бідністю, є грубим і таким, що не відповідає істині, спрощенням. По-перше, бідність – це відносне, значною мірою суб'єктивне поняття, бо воно визначається не стіль-

ки рівнем добробуту в цьому суспільстві, як його оцінкою окремими людьми. Те, що один розглядає як бідність, інший вважає достатком чи розкішним буттям. Тому сутність поняття «бідність» не просто визначити. Окрім того, треба мати на увазі, що та чи інша економічна ситуація позначається на рівні правопорушень не відразу, не формально, а із запізненням на кілька років. У нашій державі високий рівень корупції простежувався вже з перших місяців її існування, тобто причини цього соціального явища значно складніші. До того ж не варто залишати поза увагою й теоретичні здобутки з цієї проблеми західних кримінологів. Так, відомий німецький дослідник Георг фон Майр (1841–1925) довів, що злидні майже не сприяють зростанню крадіжок [10, с. 73]. Англійський учений Уільям Дуглас Моррісон установив, що Англія в кінці XIX ст. була у шість разів багатшою за Італію, але, незважаючи на це, у період з 1880 по 1884 рр. крадіжки в ній були більш поширеними [11, с. 73]. Аналогічне співвідношення було, за У.Д. Моррісоном, між Францією та Ірландією. Американські кримінологи Кліффорд Шоу та Генрі Маккей висловили припущення, що важкі економічні умови самі по собі автоматично не породжують жодних соціальних проблем [12, с. 253]. Аргументами для такого висновку послугували факти, згідно з якими рівень правопорушень за період великої депресії (1929–1934) був відносно стабільним: і це тоді, як кількість сімей, що жили на дотації за програмою соціальної допомоги, наприклад, у Чикаго, зросла у 10 разів [13, с. 73]. Та й автор першого у світі кримінального статистичного щорічника (з 1825 р.) француз Андре-Мішель Геррі (1802–1866) підкреслював на основі аналізу, що не бідність є причиною правопорушень, а передусім послаблення вимог моралі в суспільстві [14, с. 24–25]. У конкретних корупційних правопорушеннях, як у дзеркалі, відображено психологію конкретних людей, у корупції як соціально-політичному явищі відбивається психологія соціальних груп і всього суспільства. С.В. Степанін відзначає, що «... корупція – не просто хабарі, не просто зловживання службовим становищем, не просто завуальовані види підкупу чиновників. Це хвороба більш глибока, яка має у своїй основі психологічну установку використовувати державну службу як невичерпне джерело для досягнення корисливої мети» [15, с. 2]. Залежить від конкретної особистості те, буде чи не буде вчинено корупційне правопорушення. Як підкреслював А.Ф. Зелінський, «... ніхто, мабуть, не сумнівається в тому, що будь-яка особа, у тому числі особа злочинця, являє собою самокеровану біосоціальною системою надзвичайно високої складності і що елементи (підструктури) особистості взаємодіють між собою на психологічному рівні». Саме така взаємодія народжує відповідну психологічну настанову особистості, яка формує ту чи іншу модель поведінки, у тому числі корупційну. Окремі дослідники вважають, що корупційна модель поведінки має певне психологічне коріння, а корупція загалом – психологічне походження. Вони пояснюють психологічний характер походження корупції, зокрема, збереженням у традиціях різних країн звичаїв, які подібні до виявів корупції, але здебільшого використовуються в побуті і схвально сприймаються суспільством [16, с. 1–2]. Є й інша морально-психологічна сторона корупції. Можна погодитися з твердженнями автора публікації «Етапи розвитку корупції як негативного суспільного явища» у виданні «Предпринимательство, хозяйство и право» стосовно того, що коли держава примушує своїх громадян поводитися нечесно, то це породжує нездорову систему й має негативний вплив на суспільство [17, с. 72–73]. Посадові особи, яка, умовно кажучи, стоїть перед вибором: чесно виконати свій обов'язок чи зловживати службовим становищем, за умови панування правового нігілізму, соціальної нестабільності й невпевненості у своєму майбутньому, культивуванні психології користолюбства, зниження моральності, відсутності чіткої ідеології державної служби легше схилитися до корупційної форми поведінки. Сутність запобігання корупційним правопорушенням має зводитися до того,

щоб проблема такого вибору перед особою, уповноваженою на публічну службу, поставала якомога менше, а в разі її виникнення така особа мала всі підстави розв'язати її на користь правомірної поведінки. Погоджуємось із психологічним корінням корупційної поведінки, але все ж таки вважаємо, що потрібно виходити з того, що особа, котра стає на шлях учинення корупційних правопорушень, не є, так би мовити, корумпованою від природи. Корумпований рис поведінки особи набуває в процесі власної соціалізації. Стане чи не стане особа на шлях учинення корупційних правопорушень залежить не стільки від того, які традиції чи психологічні настанови увібрала від народження, а від того, у якій суспільній атмосфері вона виросла, який психологічний клімат панував навколо неї, які вчинки визнавалися аморальними, а які мораллю заохочувались. Мова йде про суспільну свідомість, у якій фокусується надзвичайно багато аспектів суспільного життя, у тому числі ставлення громадян до закону і їх реакція на корупційні правопорушення. Уважаємо, що одним із стратегічних напрямів запобігання корупції є захист громадської свідомості від корупційного впливу, який, зокрема, включає збереження моральних цінностей і підвищення суспільної свідомості. Як для масштабного поширення корупції, так і для ефективної протидії корупційним правопорушенням має існувати відповідний психологічний настрій суспільства. Правильне розуміння корупції як соціального явища є не лише суто теоретичною проблемою. Воно має надзвичайно важливе й практичне значення. Про це свідчать ті факти, коли на політичному та нормативно-правовому рівнях перед правоохоронними й іншими державними органами ставляться завдання, які, виходячи із суспільної сутності корупції, об'єктивно не можуть бути виконані, – «подолати корупцію», «викоренити корупцію».

Досить важливо звернути увагу й на наслідки, до яких призводить корупція та діяння, наближені до неї. Адже фактично кінцевий результат цього суспільного «атавізму» повинен мотивувати людей боротися з цим явищем.

Основними наслідками корупції є такі:

- неефективний розподіл і витрачання державних коштів і ресурсів;
- неефективність фінансових потоків з погляду економіки країни;
- утрати податків, коли податкові органи привласнюють собі частину податків;
- знищення малого та середнього бізнесу;
- утрати часу через перепони, що створюються чиновниками, зниження ефективності роботи державного апарату загалом;
- розорення приватних підприємців;
- зниження інвестицій у виробництво, уповільнення економічного зростання;
- зниження якості громадського сервісу;
- нецільове використання міжнародної допомоги, що знижує її ефективність;
- неефективне використання здібностей індивідів: замість виробництва матеріальних благ, люди витрачають час на непродуктивний пошук незаконної вигоди;
- зростання соціальної несправедливості;
- посилення організованої злочинності: кримінал зростається з державою;
- дискредитація органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів, правоохоронних органів, судів тощо;
- зниження рівня моралі;
- інші негативні явища в державі.

Корупція, крім того, провокує правовий нігілізм і знижує ефективність регулювального впливу на поведінку суб'єктів відносин регуляторних актів, породжує некеровану й латентну монополізацію ринку, підриває правові основи вільної, добросовісної конкуренції, призводить до перекосів у оптимальному поєднанні методів адміністративного регулювання та ринкового саморегулювання на всіх рівнях влади й управління. Корупція дає змогу учас-

никам корупційних відносин лише ситуативно обходити серйозні проблеми, досягаючи тимчасової стабільності, але не розв'язувати їх, вона, навпаки, стимулює економічну зацікавленість органів влади в збереженні адміністративних і регуляторних бар'єрів, породжує інституційно-структурну нестабільність системи господарювання, закритість широкого доступу суб'єктів відносин до суспільних благ – правових умов, можливостей, ресурсів, неефективне використання людського, ресурсного й інтелектуального, капіталу, корупція призводить до значного підвищення витрат на державні капіталовкладення і зниження їх якісного рівня (наслідками корупції загалом є зниження прибутковості державних капіталовкладень та інфраструктури), корупція зумовлює зменшення податкових надходжень, оскільки впливає на здатність уряду збирати податки.

Чим більш корумпована країна, тим повільніше вона розвивається економічно. Корупція посилює бідність і значно обмежує можливості боротьби [18].

У сучасному українському суспільстві корупція сприймається як органічне, природне явище. На «поверхні» проблема визнається, конфлікт проголошується, відбувається пошук національних шляхів боротьби з цим злом. Однак на рівні «колективного несвідомого» конфлікту не існує. Майже повна відсутність конструктивних, раціоналістичних метафор в осмисленні корупції свідчить про те, що суспільство не знаходить позитивних ресурсів для боротьби з цим соціально-політичним феноменом. Тобто, у свідомості громадян міцно проросли уявлення, що явище це нормальне: на рівні повсякденного сприйняття критичного ставлення до корупції немає.

Література

1. Добродумов П.О. Корупція як явище соціально-політичного життя / П.О. Добродумов // Аспекти регіональної модернізації: медіа, громадські ініціативи, приватний сектор. – Суми : ВАТ «Сумська обласна друкарня» ; Козацький вал, 2001. – С. 51–58.
2. Дюркгейм Е. Социология. Её предмет, метод, предназначение / Е. Дюркгейм. – М. : Канон, 1995. – С. 56.
3. Global Corruption Report 2009. Corruption and the Private Sector [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparencysy.org/publications/publications/global_corruption_report/gcr2009.
4. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю.С. Шемчука. – К. : Феміна, 1996. – С. 308.
5. Мельник М.І. Корупція: проблема визначення сутності і поняття / М.І. Мельник // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 3. – С. 79.
6. Мельник М.І. Корупційні злочини: сутність і поняття / М.І. Мельник // Право України. – 2000. – № 11. – С. 126–130.
7. Краткий обзор вопросов противодействия коррупции [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.comunitarian/publikacii/ekonomika/>.
8. Невмержицький С.В. Корупція як соціально-політичне явище: особливості проявів і механізми подолання в сучасній Україні : дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / С.В. Невмержицький ; Ін-т держави і права України НАН України. – К., 1999. – С. 6.
9. Энгельс Ф. Положение рабочего класса в Англии / Ф. Энгельс // Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 3. – С. 293–573.
10. Шнайдер Г.Й. Криминология / Г.Й. Шнайдер. – М. : Прогресс-Универс, 1994. – С. 73
11. Так само. – С. 73.
12. Так само. – С. 253.
13. Так само. – С. 73.
14. Гвоздецький В.Д. Правові, економічні та духовні застави протидії корупції / В.Д. Гвоздецький // Міліція України. – 2011. – № 3–4. – С. 24–25.
15. Степашин С.В. Против криминализации России / С.В. Степашин // Российская юстиция. – 1999. – № 1. – С. 2.
16. Зелинский А.Ф. Криминальная психология / А.Ф. Зелинский. – К. : Юринком Интер, 1999. – С. 1–2.
17. Омельченко С. Этапы розвитку корупції як негативно-го суспільного явища / С. Омельченко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 7. – С. 72–73.
18. Шкода від корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.Minjust cv./images/file/>.

Анотація

Вдовиченко С. В. Сутність корупції, її принципи і властивості (філософський контекст). – Стаття.

У статті розглядаються сутнісні осмислення визначення поняття «корупції». Звертається увага на негативні наслідки, породжувані цим явищем. Сфокусовано погляд на сприйняття корупції в суспільній свідомості. Наголошується на поширеності її в Україні за даними міжнародних організацій. Зазначено, що в науці відсутнє чітке й точне визначення поняття корупції. Відображено психологічні та соціальні джерела цього правопорушення. Установлено, що одним із стратегічних напрямів запобігання корупції є захист громадської свідомості від корупційного впливу, який, зокрема, включає в себе збереження моральних цінностей і зростання суспільної свідомості.

Ключові слова: корупція, суспільство, держава, свідомість, феномен, хабарництво, злочин, мораль, особистість, бідність, психологія, правовий нігілізм, філософія.

Аннотация

Вдовиченко Е. В. Сущность коррупции, её принципы и свойства (философский контекст). – Статья.

В статье рассматриваются сущностные осмысления относительно определения понятия «коррупция». Обращается внимание на негативные последствия, порождаемые данным явлением. Сфокусировано взгляд на восприятие коррупции в общественном сознании. Отмечается распространённость ее в Украине по данным международных организаций. Отмечено, что в науке отсутствует четкое и точное определение понятия коррупции. Отражены психологические и социальные источники данного правонарушения. Установлено, что одним из стратегических направлений предотвращения коррупции является защита общественного сознания от коррупционного воздействия, которая, в частности, включает в себя сохранение нравственных ценностей и рост общественного сознания.

Ключевые слова: коррупция, общество, государство, сознание, феномен, взяточничество, преступление, мораль, личность, бедность, психология, правовой нигилизм, философия.

Summary

Vdovychenko E. V. The essence of corruption, its principles and properties (Philosophical context). – Article.

This article discusses the essential understanding regarding the definition of “corruption”. Attention is drawn to the negative effects arising from this phenomenon. It focuses the mind on the perception of corruption in the public consciousness. It noted the prevalence of it in Ukraine, according to international organizations. It is noted that in science, and not in a clear and precise definition of corruption. Recognized psychological and social sources of the offense. It was established that one of the strategic directions to prevent corruption is to protect the public awareness of the impact of corruption, which, inter alia, includes the preservation of moral values and the rise of social consciousness.

Key words: Corruption, society, state, consciousness, phenomenon, bribery, crime, morality, personality, poverty, psychology, legal nihilism, philosophy.